

УДК 338.33:631.11

© 2015

*Л.М. Сатур,**І.В. Свиноус,**доктори
економічних
наук**Білоцерківський
національний
аграрний
університет*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Оцінити сучасний стан виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки та з'ясувати чинники, які перешкоджають процесу диверсифікації їх виробничої діяльності.

Методи. Системний підхід, економіко-статистичні, порівняльний, розрахунково-конструктивний, діалектичний та абстрактно-логічний методи. **Результати.** Нині більшість сільськогосподарських підприємств орієнтуються на отримання максимального прибутку за короткий проміжок часу. З огляду на це вони виробляють найприбутковіший вид продукції, зокрема рослинницької, при цьому не дотримуючись науково обґрунтованих норм землеробства. Звідси постає проблема диверсифікації виробничої діяльності. Головним чинником, який має вплинути на цей процес, є державна підтримка виробництва менш прибуткових видів сільськогосподарської продукції. Розглянуто розвиток вертикальної диверсифікації як основного чинника забезпечення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства. **Висновки.** Розвиток процесів диверсифікації має здійснюватися в межах стратегічної програми розвитку підприємства, яка передусім передбачає здійснення конгломеративної диверсифікації, зокрема технологічної модернізації в напрямі освоєння нових ринкових сегментів.

Ключові слова: диверсифікація, сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарська продукція, виробництво, монопродукція.

Ринкові перетворення вітчизняної економіки зумовили вияв дестабілізаційних чинників, що вплинули на умови ведення виробничо-збутової діяльності та можливості розширеного відтворення. Наслідком цього впливу стало зниження економічної стійкості організаційних структур. За таких умов посилюється необхідність використання суб'єктами господарювання підходу, який передбачає розробку раціональної господарської стратегії та її реалізації в напрямі неперервної адаптації до факторів

зовнішнього середовища.

Особливо складним є розв'язання зазначених проблем в аграрному секторі економіки, який являє собою багатоукладну, багатогалузеву і територіально поділену систему. Очевидно, що в цій галузі розробка та реалізація стратегії розвитку аграрних підприємств ускладнюється поєднанням природно-кліматичної та ринкової варіативності. З огляду на це потрібно сформулювати систему заходів щодо здійснення диверсифікації виробничої

1. Динаміка та структура сільськогосподарських підприємств за кількістю напрямів виробничої діяльності за роками

Група господарств (кількість галузей)	2005		2010		2013	
	од.	%	од.	%	од.	%
1	390	4,6	894	9,9	872	9,9
2	941	11,2	2309	25,6	2515	28,4
3	1297	15,4	1974	21,9	2164	24,5
4	1403	16,7	1321	14,7	1343	15,2
5	1468	17,4	951	10,5	747	8,4
6	1176	14,0	659	7,3	503	5,7
7	817	9,7	439	4,9	350	4,0
8	453	5,4	221	2,5	192	2,2
9	241	2,9	123	1,4	73	0,8
10	121	1,4	68	0,8	47	0,5
11	64	0,8	30	0,3	21	0,2
12	30	0,4	14	0,2	12	0,1
13	17	0,2	10	0,1	6	0,1
14	6	0,1	2	0,0	3	0,0
Понад 14	2	0,0	2	0,0	2	0,0
Усього	8426	100	9017	100	8850	100

діяльності, які могли б забезпечити ефективне функціонування підприємств і сприяти досягненню передбачених стратегічних орієнтирів їх розвитку.

Мета досліджень — здійснити оцінку сучасного стану диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств та запропонувати способи її посилення.

Методи досліджень. У роботі використано сучасні загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід — для вивчення зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення диверсифікованого розвитку; економіко-статистичні методи — для визначення динаміки, структури та результативності розвитку виробничої діяльності; порівняльний — для оцінювання ефективності діяльності та порівняння рівнів диверсифікації виробництва аграрної продукції; розрахунково-конструктивний — для обґрунтування напрямів диверсифікації виробництва; діалектичний та абстрактно-логічний — для здійснення теоретичних узагальнень, формулювання висновків.

Результати досліджень. У 2013 р. сільськогосподарську продукцію виробляло 56 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, якими використовувалося близько 22 млн га сільськогосподарських угідь. Із загальної кількості підприємств 47,5 тис. мають сільськогосподарські угіддя. З них

67,7% підприємств мають площу до 100 га, 15,3% — від 101 до 500 га, 5,6% — від 501 до 1000 га, 5,3% — від 1001 до 2000 га, 6,1% — понад 2000 га. Середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств та без них майже не змінився і відповідно становив 391 га і 1163 га сільськогосподарських угідь.

Нині в досліджуваній галузі посилюються тенденції до концентрації виробництва як в окремих сільськогосподарських підприємствах (ячне та м'ясне птахівництво), так і за окремими товарними групами сільськогосподарських культур (наприклад, вирощування зернових і технічних культур) [8]. Високими темпами зростається виробництво, що потребує великих затрат праці, зокрема виробництво сільськогосподарської продукції (овочів, плодів — у рослинництві, м'ясного скотарства, вівчарства — у тваринництві), де підприємства переважно стали збитковими. Внаслідок цього більшість сільськогосподарських підприємств сконцентрувалися на виробництві окремої групи сільськогосподарської продукції, що в нинішніх умовах підвищує ризиковість господарської діяльності.

Як свідчать результати досліджень, впродовж 2005–2013 рр. спостерігалися зміни як у структурі, так і в кількості сільськогосподарських підприємств за наявністю підгалузей виробництва продукції (табл. 1).

Наведені в табл. 1 розрахунки свідчать про процес кількісного скорочення багатогалузевих сільськогосподарських підприємств і поглиблення спеціалізації виробничої діяльності. Нині вузькоспеціалізовані підприємства виробляють переважно рослинницьку продукцію. Виявлено, що впродовж 2005–2013 рр. частка зернових і зернобобових культур у структурі товарної продукції сільськогосподарських підприємств помітно не змінилася. При цьому мають місце істотні зміни в структурі самої групи, збільшилася частка кукурудзи на зерно за зменшення частки ячменю, що пояснюється нижчими врожайністю і рентабельністю ячменю порівняно з кукурудзою, а також скороченням попиту [3].

Результати аналізу свідчать, що впродовж розглянутого періоду кількість сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, була незмінною. Основними видами продукції вирощування були зернові та зернобобові, технічні культури (соняшник, соя, ріпак). Істотно зросла частка соняшнику, сої та ріпаку за рахунок зниження частки цукрових буряків, зернових і зернобобових культур, що зумовлено їх економічною привабливістю.

Встановлено зниження індексу горизонтальної диверсифікації виробництва продукції зернової групи у сільськогосподарських підприємствах, що свідчить про поглиблення спеціалізації на вирощуванні окремих зернових культур (пшениця озима, ячмінь ярий, кукурудза на зерно), які забезпечують прибутковість. Так, у більшості областей значення розрахованого

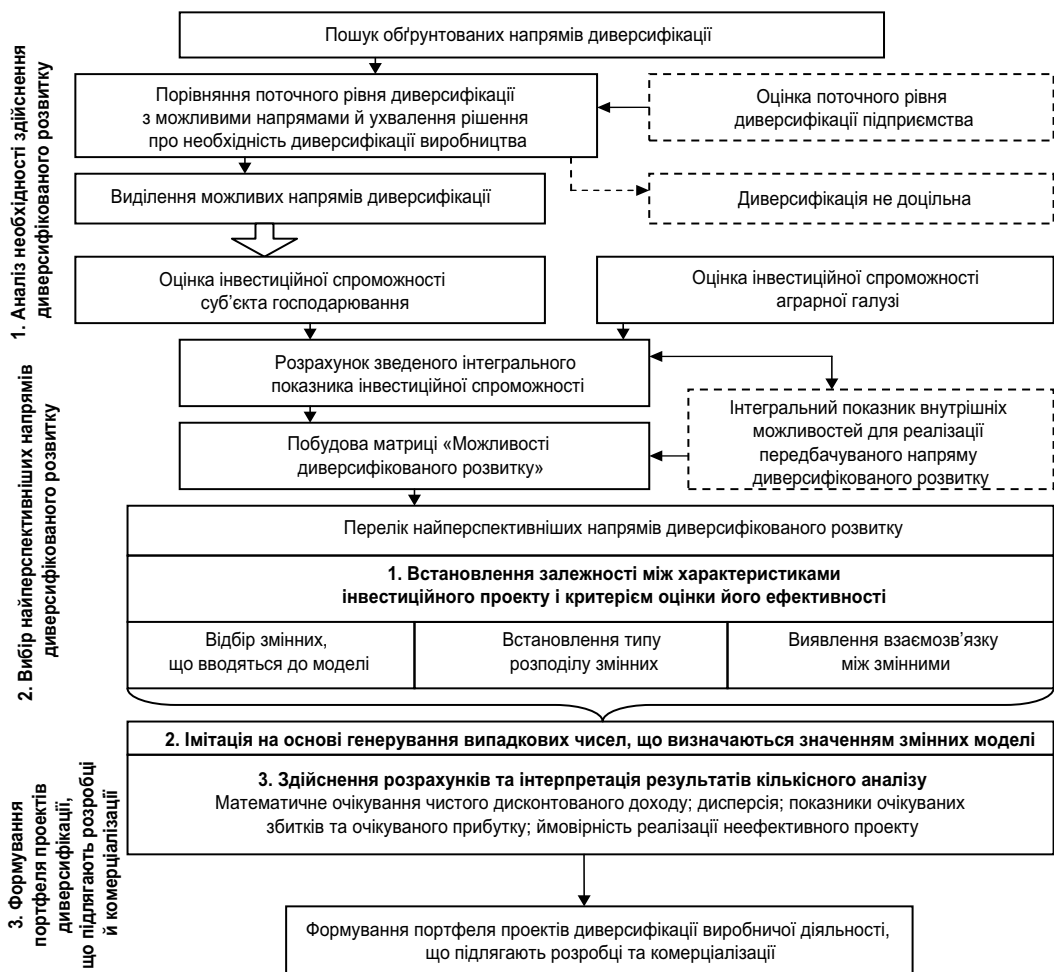
показника горизонтальної диверсифікації перебуває в межах 55–69%. Водночас спостерігається концентрація сільськогосподарських підприємств на виробництві обмеженого переліку видів тваринницької продукції (продукція свинарства, молоко, яйця). Очевидно, що орієнтація на виробництво перелічених вище видів продукції є наслідком диверсифікації діяльності господарств, які спеціалізуються на вирощуванні зернових культур [5]. Цьому сприяло як співвідношення цін на зерно і продукти тваринного походження, так і не задоволений внутрішній попит.

Результати досліджень переконують в наявності у виробничій діяльності аграрних підприємств розвитку вертикальної диверсифікації на основі організації переробки сільськогосподарської продукції на власних (понад 80% виробленої продукції м'ясного птахівництва, 12–15% виробленого м'яса свиней) або орендованих забійних цехах, обсяги яких упродовж 2009–2013 рр. зросли майже вдвічі [7]. Водночас обсяги переробки продукції рослинництва на власних потужностях мінімальні (до 1%), за винятком винограду, де частка становить близько 80%.

Одним із проявів диверсифікації, не пов'язаної з основним видом діяльності господарств корпоративного сектору, є надання послуг з ведення сільського господарства юридичним та фізичним особам [4]. Установлено, що впродовж аналізованого періоду спостерігається зниження кількості підприємств, які надають послуги, що зумовлено високим рівнем завантаженості

2. Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності надання послуг, 2013 р.

Групи за рентабельністю послуг, %	Кількість господарств у групі	Частка господарств групи, %	Виручка від наданих послуг на 1 підприємство, тис. грн	Прибуток від наданих послуг, млн грн	Прибуток від наданих послуг на 1 підприємство, тис. грн	Рентабельність послуг, %	Частка виручки від наданих послуг у загальній виручці, %
До –20	513	11,7	614	–233,4	–455	–42,6	3,4
від –20 до 0	947	21,6	790	–52,0	–55	–6,5	5,6
0,1–20	1069	24,4	1393	138,9	130	10,3	6,5
20,1–40	468	10,7	1200	126,9	271	29,2	5,2
40,1–60	281	6,4	993	89,6	319	47,3	6,5
60,1–80	193	4,4	827	64,7	335	68,2	4,0
Більше 80	909	20,8	945	578,5	636	206,6	5,2
Усього	4380	100	1007	713,3	163	19,3	5,4

Структурно-логічна модель управління процесами диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств

машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств; низькою конкурентоспроможністю як у ціновому сегменті, так і в якості надання послуг порівняно зі спеціалізованими підприємствами та фізичними особами; наявністю законодавчого обмеження переліку можливих послуг, які надають сільськогосподарські підприємства [6].

За результатами групування встановлено, що найвищий рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції забезпечено товаровиробниками, які спеціалізуються на виробництві у 2-х підгалузях [9]. Водночас упродовж 2005–2013 рр. спостерігалися істотні коливання показника ефективності в багатогалузевих сільськогосподарських

підприємствах, що свідчить про неоптимальний підбір напрямів виробничої діяльності. Так, господарства, які виробляють 14 видів сільськогосподарської продукції, є збитковими; 6–7 видів продукції змогли за рахунок отриманого прибутку від вирощування продукції рослинництва компенсувати збиток від виробництва тваринницької продукції, що забезпечило позитивний результат від ведення виробничої діяльності.

Установлено, що прибутковість тваринництва забезпечується в господарствах із часткою в структурі товарної продукції, не нижчою ніж 40%, що свідчить про багатогалузевість сільськогосподарського виробництва. Водночас результати групування

сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності надання послуг переконають, що 66,7% господарств корпоративного сектору отримують прибуток від надання послуг. У структурі загальної виручки частка коливається в межах 3,4–6,5%, що свідчить про низький рівень диверсифікації, не пов'язаної з основним видом виробничої діяльності (табл. 2).

За реалізації стратегії диверсифікації виробничої діяльності необхідно забезпечити прийнятне співвідношення між прибутковістю і рівнем ризику (яке є індивідуальним для кожного окремого товаровиробника і залежить від багатьох чинників) на основі розробки

комплексу організаційно-економічних методів.

Нині в більшості аграрних підприємств на прями диверсифікації виробництва визначають спонтанно, без науково обґрунтованого стратегічного й тактичного планування [10].

Запропоновано підхід до проведення оцінки проектів диверсифікації виробництва, який складається з таких етапів: постановка та економічне обґрунтування цілей і завдань диверсифікації; дослідження параметрів внутрішнього потенціалу підприємства; розробка й аналіз варіантів проведення диверсифікації; розробка детального плану диверсифікації виробництва; оцінка економічної ефективності диверсифікації (рисунок).

Висновки

Отже, обґрунтування напрямів диверсифікації виробничої діяльності підприємства має передбачати дослідження регіональних особливостей розвитку галузі, рівня використання товаровиробниками виробничого потенціалу та економічних ризиків. Доведено, що недостатній сукупний потенціал зовнішнього середовища потребує орієнтації аграрних підприємств на запровадження інструментів

концентричної диверсифікації, яка передбачає пошук додаткових можливостей виробництва нових видів продукції, джерелом яких є сформований бізнес. Підприємствам, розміщеним у районах з високим рівнем сукупного потенціалу, доцільно розробляти стратегії конгломеративної диверсифікації, яка передбачає технологічну модернізацію в напрямі освоєння нових ринкових сегментів.

Бібліографія

1. Багорка М.О. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах/М.О. Багорка, І.А. Білоткач//Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 10. — С. 17–21.
2. Багорка М.О. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності підприємств/М.О. Багорка, О.О. Цогла//Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 7. — С. 147–151.
3. Скопенко Н. Обґрунтування доцільності формування та розвитку інтегрованих об'єднань в АПК України/Н. Скопенко//Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. — 2011. — № 123. — С. 44–47.
4. Диденко С.В. Современные тенденции развития яичного птицеводства в Украине/С.В. Диденко//Экономика и предпринимательство. — 2013. — № 12. — Ч. 2. — С. 713–716.
5. Дмитренко О.М. Види стратегії диверсифікації та особливості її реалізації в сільськогосподарських підприємствах/О.М. Дмитренко//Економіка АПК. — 2010. — № 2. — С. 121–125.
6. Добрянська Н.А. Вплив економічного та

інституційного середовища на діяльність диверсифікованих корпоративних об'єднань/Н.А. Добрянська, А.А. Нікіфорчук//Вісн. ХНАУ. — Х.: 2013. — № 6. — С. 117–122.

7. Маслак О.І. Чинники диверсифікацій інноваційних процесів у промисловості/О.І. Маслак//Економіка і регіон. — 2009. — № 4 (23). — С. 52–59.

8. Ортіна Г.В. Вплив інтеграційних відносин на формування стратегії розвитку реального сектору економіки/Г.В. Ортіна//Європейський вектор економічного розвитку. — 2014. — № 1 (16). — С. 129–134.

9. Цогла О.О. Становлення диверсифікаційних процесів у діяльності підприємств/О.О. Цогла//Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 7. — С. 147–151.

10. Чумак Р.М. Методичні підходи до оцінювання диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства/Р.М. Чумак//Економіка та управління АПК: зб. наук. пр. — Біла Церква, 2014. — Вип. 1 (111). — С. 48–52.

Надійшла 10.08.2015.